

Agresivnost kod djece predškolske dobi

Matejaš, Suzana

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:629127>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-01-29**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

SUZANA MATEJAŠ

DIPLOMSKI RAD

**AGRESIVNOST KOD DJECE
PREDŠKOLSKE DOBI**

Zagreb, prosinac 2015.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
Zagreb

PREDMET: PROBLEMI U PONAŠANJU DJECE

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnice: Suzana Matejaš

TEMA DIPLOMSKOG RADA:

Agresivnost kod djece predškolske dobi

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Siniša Opić

Zagreb, prosinac 2015.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	4
ZUSAMMENFASSUNG.....	5
1. UVOD.....	6
2. POREMEĆAJI U PONAŠANJU DJECE.....	8
2.1. Poremećaji nedovoljno kontroliranog ponašanja.....	8
2.1.1. Deficit pažnje, hiperaktivni poremećaj.....	8
2.1.2. Poremećaji ophođenja.....	9
2.2. Poremećaji pretjerano kontroliranog ponašanja.....	9
2.2.1. Strahovi u djetinjstvu.....	10
2.2.2. Socijalna povučenost.....	10
2.2.3. Depresivnost.....	10
3. TEORIJE AGRESIVNOSTI.....	11
3.1. Podtipovi agresivnosti.....	12
3.1.1. Otvoreni oblici agresivnosti.....	12
3.1.2. Prikriveni oblici agresivnosti.....	12
3.1.3. Reaktivna agresivnost.....	13
3.1.4. Proaktivna agresivnost.....	13
3.1.5. Relacijska agresivnost.....	14
3.1.6. Instrumentalna i neprijateljska agresivnost.....	14
3.1.7. Ostale podjele.....	15
3.2. Normalna i abnormalna agresivnost.....	16
4. ETIOLOGIJA AGRESIVNOSTI.....	16
5. IDENTIFIKACIJA AGRESIVNOG PONAŠANJA.....	17
6. AGRESIVNO PONAŠANJE U DJETETOVU RAZVOJU.....	18
7. OBITELJ I AGRESIVNO DIJETE.....	21
8. AGRESIVNOST U SKLOPU TEORIJE PRIVRŽENOSTI.....	22
9. MEDIJI I NASILJE.....	25
9.1. Vremenska izloženost djeteta medijima.....	26
9.2. Pasivna izloženost medijskom nasilju.....	26
9.3. Aktivna uključenost u nasilne sadržaje.....	28
9.4. Ublažavanje nepoželjnih medijskih utjecaja.....	28

10. PREVENCIJA I SMANJIVANJE AGRESIJE KOD DJECE	
PREDŠKOLSKE DOBI.....	29
10.1. Aktivnosti u odgojnoj skupini.....	31
11. AGRESIVNOST U JASLICAMA.....	33
11.1 Zbog čega kod djece rane dobi dolazi do konflikata?.....	33
11.2. Intervencija u slučaju konflikta.....	35
11.3. Prepoznavanje emocionalnog stanja djeteta.....	37
11.4. Posljedica bez kažnjavanja.....	37
12. SURADNJA ODGOJITELJA I RODITELJA.....	38
13. ZAKLJUČAK.....	41
14. LITERATURA.....	44
Kratka biografska bilješka.....	47

SAŽETAK

U ovom radu naglasak je na teoretskoj konstrukciji pojma agresivnosti kod djece rane i predškolske dobi, obiteljskoj pozadini i uzrocima takvog ponašanja. Pokušavaju se dati konkretni odgovori na pitanja, kako kao odgojitelj prevenirati takva ponašanja u odgojnoj skupini te kako reagirati ako ipak dođe do agresivnih ispada.

U osnovi je agresivnost nagon koji se, ako je odgojem oplemenjen, pretvara u borbenost i hrabrost, a ako nije dovodi do nasilja prema osobama, imovini i sl. Frustracija odnosno situacija koja onemogućuje realizaciju neke potrebe, rezultira agresijom kojom se želi ukloniti prepreka. Agresija može biti posljedica odgojnih nedostataka ili bolesnih stanja. O agresivnosti djeteta predškolske dobi govorimo onda kada je dijete barem djelomično sposobno ocijeniti doseg svoga postupka, kada namjerno čini zlo, raduje se učinjenoj šteti i uživa u tuđoj boli.

Ključne riječi: agresivnost, dijete, ponašanje, obitelj, prevencija.

ZUSAMMENFASSUNG

In dieser Arbeit wird die theoretische Konstruktion des Begriffes Aggression bei Kindern des frühkindlichen Alters und Vorschulalters betont, zusammen mit dem familiäre Hintergrund und den Ursachen solchen Benehmens. Man versucht konkrete Antworten zu geben auf einige Fragen. Wie kann man als Erzieher ein solches Benehmen in einer Erziehungsgruppe prävenieren und wie sollte man reagieren wenn es dennoch zu aggressiven Ausfällen kommt?

Im Grunde ist die Aggression ein Trieb der sich, falls er durch Erziehung veredelt wird, in Kampfgeist und Tapferkeit umwandelt. Falls nicht, dann kommt es zur Gewalt gegenüber Personen, Sachen u. Ä. Die Frustration, beziehungsweise eine Situation, in der die Realisation eines Bedürfnisses nicht möglich ist, resultiert mit einer Aggression durch die man ein Hindernis beseitigen will. die Aggression kann die Folge von Erziehungsmängeln oder Erkrankungszuständen sein. Über die Aggression von Kindern im Vorschulalter sprechen wir dann, wenn das Kind mindestens teilweise fähig ist die Reichweite seines Vorgangs abzuschätzen, wenn es absichtlich Böses tut, wenn es sich über den ausgerichteten Schaden freut und Freude am fremden Schmerz hat.

Schlüsselbegriffe: die Aggression, das Kind, das Benehmen, die Familie, die Prävention.

1. UVOD

Predškolsko razdoblje je vrlo dinamično razdoblje u kojem se zbiva niz promjena, pod utjecajem nasljeđa i sredine, pa i djetetove samoaktivnosti. Ovakav brz i buran razvoj često može imati i nepovoljan tijek. Kako je to razdoblje u kojemu razvoj djeteta još nije dovršen, treba biti oprezan u procjenjivanju stanja i ponašanja za koja se smatra da mogu imati nepovoljnu prognozu.

Odgovitelji i učitelji, izabравši svoju profesiju, svjesno su odabrali i sudjelovati u procesu odgoja i obrazovanja djece. U taj proces su uključena i djeca koja iziskuju i više truda, pažnje, kreativnost, domišljatosti i drugih profesionalnih kompetencija kako bi odgojno i obrazovno napredovala, ali i bila prihvaćena od svojih vršnjaka.

Proučavajući hrvatsku literaturu, uočila sam da je u drugoj polovici 20. stoljeća i početkom 21. stoljeća provedeno dosta istraživanja vezanih uz eksternalizirane probleme djece, od kojih se najčešće navode agresivnost ili delikventno ponašanje. Ipak, manji broj istraživanja obuhvaća ranu i predškolsku dob, dok se veći broj istraživanja odnosi na osnovno školsko i srednje školsko obrazovanje.

U istraživanju zagrebačkoga Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta iz 1988. godine, na populaciji predškolske djece uključene u predškolske ustanove, uočeno je da je sindrom poremećaja u ponašanju djece mlađe od sedam godina uglavnom karakteristično agresivno ponašanje, uz koje se često vežu hiperaktivnost, napadi bijesa, noćni strah, smetnje sna, te neka emocionalna stanja, npr. depresija.

Posve je normalno da se dijete mlađe od dvije godine baca, udara ili gura kada izgubi kontrolu nad situacijom. Ono tako reagira jer je to jedini način koji poznaje za rješavanje situacije koja mu je teška. Važno je da odrasli zadrže kontrolu kada se to dogodi, jer će u suprotnom, vraćajući mu udarac ili vičući, prestrašiti dijete ili osnažiti njegovo neadekvatno ponašanje.

Kvaliteta obitelji i odnosa među članovima obitelji najvažniji su zaštitni čimbenik od poremećaja u ponašanju. Obitelj djetetu osigurava i pruža sigurnost, toplinu i zaštitu te ono unutar obitelji stječe svoja prva iskustva o svijetu. Tako odnosi u obitelji, a posebice odnos članova obitelji prema djetetu, postaju temeljem svih kasnijih odnosa koje će dijete u budućnosti ostvarivati. Također se prema roditeljskom ponašanju i ponašanju ostalih članova obitelji stvaraju pravila po kojima će se dijete kasnije u

životu ponašati. Dobra komunikacija u obitelji također je jedan od važnih čimbenika prevencije poremećaja u ponašanju.. Ako roditelji prema djeci imaju čvrst, ali topao odnos (tzv. autoritativni odgojni stil), pozitivna je interakcija među njima te se jedni prema drugima odnose na emocionalno topao i empatičan način (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012). U takvim je obiteljima mala vjerojatnost za razvijanjem dječje agresivnosti. Međutim, u nekim obiteljima prevladava autoritarni odgojni stil koji je čvrst, ali bez topline i ljubavi prema djetetu ili pak popustljivi odgojni stil ili zanemarujući odgojni stil. U takvim je obiteljima povećan rizik od poremećaja u ponašanju djeteta.

2. POREMEĆAJI U PONAŠANJU DJECE

Lebedina Manzoni (2006) navodi da poremećaji u ponašanju djeteta mogu biti rezultat nepovoljnog djelovanja okoline ili posljedica nepovoljnog emocionalnog razvoja ličnosti.

Emocionalne poremećaje i poremećaje ponašanja u djetinjstvu Davison i Neale (1999); prema Lebedina Manzoni (2006) klasificirali su kao:

- poremećaje nedovoljno kontroliranog ponašanja ili eksternalizirajuće
- poremećaje pretjerano kontroliranog ponašanja ili internalizirajuće

U slučaju poremećaja nedovoljno kontroliranog ponašanja dječje reakcije štete drugima, dok u drugom slučaju reakcije štete samom djetetu.

2.1. Poremećaji nedovoljno kontroliranog ponašanja

Djeca koja manifestiraju poremećaje nedovoljno kontroliranog ponašanja okarakterizirana su kao agresivna, negativistička, neprijateljska i impulzivna. U adolescentskoj fazi često dolaze i u sukob sa zakonom pa ih se naziva maloljetničkim delikventima.

2.1.1. Deficit pažnje, hiperaktivni poremećaj

U posljednje vrijeme je često spominjani termin ADHD (kratica engleskog naziva *attention deficit, hiperactivity disorder*) koji uključuje oba poremećaja: deficit pažnje, hiperaktivni poremećaj. Do poremećaja dolazi zbog nedovoljno razvijene sposobnosti inhibicije ponašanja.

Njihovo ponašanje često druge uznemiruje i vrijeđa jer imaju problem s ophođenjem i suprotstavljajuće se ponašaju, zbog vrlo često krive interpretacije realnosti.

Dijagnostika hiperaktivnosti se temelji na ponašanju djeteta koje se manifestira u tri različite situacije, na primjer u vrtiću ili školi, kod kuće i u socijalnom kontekstu.

ADHD prate simptomi koji se manifestiraju kroz motorički nemir, besciljno ponašanje, nemogućnost pridržavanja pravila igre ili aktivnosti i deficit pažnje. Često mijenjaju jednu nedovršenu aktivnost drugom.

Terapijske tehnike usmjerene su na modifikaciju ponašanja, poboljšanje samoregulacije, trening učenja te individualnu i obiteljsku psihoterapiju. Ovisno o težini kliničke slike, može se uvesti i medikamentna terapija, no ona ne isključuje i prije navedene terapijske tehnike.

Lebedina Manzoni (2006) navodi da upravo njihova kombinirana primjena daje najbolje rezultate.

2.1.2. Poremećaji ophođenja

Pod poremećajima ophođenja podrazumijevaju se raznoliki oblici eksternaliziranih ponašanja kao što su agresivnost prema ljudima i životinjama, uništavanje imovine, prijevare ili krađe i ozbiljno narušavanje pravila.

Određeni model ponašanja prisutan je u različitim sredinama kao što su škola, kuća, vrtić ili šira zajednica. Poremećaji ophođenja su više od svih drugih poremećaja u djetinjstvu definirani učinkom ponašanja djeteta na okolinu i druge osobe. O agresivnosti kao temi ovog rada će biti više govora u posebnim poglavljima.

2.2. Poremećaji pretjerano kontroliranog ponašanja

Pretjerano kontrolirana ponašanja više štete samom djetetu nego osobama u njegovoj blizini. Takva djeca su pretjerano sramežljiva, bojažljiva, napeta i anksiozna. Bore se s osjećajem nevoljenosti, inferiornosti i tuge.

Najčešći problemi pretjerano kontroliranog ponašanja kod djece su :

- strahovi
- socijalna povučenost
- depresivnost

2.2.1. Strahovi u djetinjstvu

Strahovi i anksioznost dio su djetetova odrastanja, no ukoliko oni remete djetetovo svakodnevno funkcioniranje smatramo ih problemom.

Djeca u dobi od osam mjeseci do dvije godine boje se odvajanja od skrbnika, između druge i četvrte godine pojavljuje se strah od mraka i životinja, a između četvrte i šeste godine djeca u mašti zamišljaju slike čudovišta i duhova. Nakon šeste godine djeca se počinju bojati ranjavanja, smrti, prirodnih katastrofa, ali i neuspjeha.

2.2.2. Socijalna povučenost

Socijalno povučeno dijete opisuje se kao sramežljivo, tiho, povučeno, izbjegava kontakte s vršnjacima i svim nepoznatim osobama bez obzira na dob.

Kod strahova i socijalne povučenosti također se koriste različite terapijske tehnike. Kod strahova je najpoznatija metoda postupnog izlaganja djece objektu straha, pri čemu se nastoji inhibirati njihova anksioznost. Učenje po modelu je proces koji se koristi u tretmanu strahova i socijalne povučenosti.

2.2.3. Depresivnost

Depresija se u suvremenoj literaturi još naziva epidemijom modernog načina života. Karakterizira je u većini slučajeva neraspoloženje, tuga, umor, utučenost,

dosada, gubitak interesa i agresivnost. Do kraja prošlog stoljeća depresivnost se pripisivala samo odraslima, no zatim se bilježi sve veća pojava depresivnosti djece i mladih. Često se mirnu i tihu djecu s depresijom ne primjećuje i ignorira sve dok sam poremećaj ne poprimi alarmantne razmjere.

3. TEORIJE AGRESIVNOSTI

U literaturi se navodi niz definicija agresivnosti. Essau i Conrad (2004) ističu da je agresivnost ponašanje u čijoj je pozadini namjera da se drugoj osobi nanese šteta ili uništi neki objekt. Agresivna ponašanja sadrže neprijateljsku namjeru da se drugome nanese šteta, te oni ne moraju biti samo tjelesno oštećivanje već i duševno odnosno emocionalno. Ona mogu biti usmjerena protiv čovjeka, životinje ili objekta. Agresivno ponašanje ograničava takvu osobu, njegov odnos s drugima, ali i društvo u cjelini. Za društvo su takva ponašanja opterećujuća u socijalnom i finansijskom pogledu (Essau, 2003; prema Essau i Conrad, 2004).

Agresivnost kao osobina ličnosti predstavlja ponavljaju, sistematiziranu agresiju, izvjestan stereotip ponašanja.

Djeca agresivnog ponašanja uzrokuju troškove jer im je potrebna potpora različitih sustava, od ustanova za psihosocijalnu pomoć do sudova za maloljetnike. Socijalni troškovi obuhvaćaju oštećeno i nesigurno ozračje učenja za djecu. Kvaliteta života žrtava agresivnih i antisocijalnih djela, kao i kvaliteta života ljudi koji žive u rizičnim područjima stanovanja, jako je smanjena (Essau i Conrad, 2004).

Iz psihijatrijske perspektive, agresivno i antisocijalno ponašanje često se odnosi na poremećaj ophođenja i poremećaj s prkošenjem i suprotstavljanjem.

Psihološki se agresivnost ubraja u eksternalizirajući sindrom ponašanja kojega karakteriziraju nekontrolirana ponašanja. Agresivno ponašanje obuhvaća tjelesne obračune, destruktivnost, neposluh, prkosno ponašanje, prijetnje drugima i ometanje nastave u školi.

Zakonski gledano, problemi ponašanja često se opisuju terminima antisocijalno ponašanje, delikvencija i kriminalitet. Antisocijalno ponašanje je čin kojim se krše

pravila i zakoni društva te se pojedince koji ispoljavaju takva ponašanja može kazneno teretiti. Pojam delikventnost koristi se za opis ponašanja djece koja su počinila prekršaj protiv zakona (Kazdin, 1995; prema Essau i Conrad, 2004).

3.1. Podtipovi agresivnosti

Agresivno ponašanje obuhvaća širok raspon specifičnih ponašanja kojima je zajedničko obilježje moguće nanošenje štete ili ozljede drugim osobama ili stvarima te namjera da se nanese šteta. Velik broj ponašanja koja udovoljavaju općoj definiciji agresivnosti može se prema različitim kriterijima svrstati u manji broj kategorija ili vrsta agresivnosti.

3.1.1. Otvoreni oblici agresivnosti

Otvorena agresivnost je otvoreni čin sukobljavanja povezan s fizičkim nasiljem. Djeca otvorenog antisocijalnog ponašanja sklona su reagirati na neprijateljsku situaciju razdražljivije, negativnije i osjetljivije od djece koja pokazuju prikriveno agresivno ponašanje. Dječaci se bore češće od djevojčica, no i djevojčice u osnovnoj školi mogu biti sklone takvom obliku ponašanja. Učestalost fizičkih obračuna smanjuje se s nastupanjem mladenačke dobi, a u kasnijoj mladenačkoj dobi, dječaci i djevojčice su podjednako agresivni (Loeber/Stouthamer-Loeber, 1998; prema Essau i Conrad, 2004).

3.1.2. Prikriveni oblici agresivnosti

Prikrivenu agresivnost karakteriziraju prikriveni agresivni postupci koji se događaju potajno, na primjer krađe, podmetanje požara, bježanje od kuće ili bježanje

s nastave. Djeca koja kradu i ponašaju se agresivno imaju veći rizik da će kasnije biti u sukobu sa zakonom.

3.1.3. Reaktivna agresivnost

Reaktivna agresivnost je oblik agresivnog ponašanja koji predstavlja odgovor na neki vanjski podražaj, provokaciju, frustraciju, događaj ili ponašanje. Takav podražaj može biti stvaran ili ga dijete može takvim percipirati. U takvim situacijama dolazi do velike količine bijesa i impulzivnosti. To dovodi do slabe sposobnosti usmjeravanja ponašanja, savladavanja i neprimjerene obrade socijalnih informacija. Osoba najčešće očekuje negativan ishod, pokazuje fiziološku uzbuđenost i reagira agresivno. Reaktivno agresivne osobe pokazuju neprijateljsku agresiju s velikim udjelom osvete (Essau i Conrad, 2004). Takva djeca su nepovjerljiva i oprezna prema drugima i često ih doživljavaju kao borbene protivnike koji zaslužuju nasilje (Crick i Dodge, 1996; prema Essau i Conrad, 2004). Nisu omiljeni, njihova socijalna kompetencija je manja, žale se na vršnjačko odbacivanje, imaju poteškoće s koncentracijom i obuzdavanjem impulzivnosti.

Reaktivna agresivnost često je povezana s grubim mjerama discipliniranja koje provode roditelji, tjelesnim zlostavljanjem, socijalnim problemima, nestabilnom obitelji i iskustvima nasilja (Schwarz i suradnici, 1998; prema Essau i Conrad, 2004).

3.1.4. Proaktivna agresivnost

Proaktivnu agresivnost dijete koristi da bi postiglo neki cilj ili dominiralo nad nekim djetetom. Djeca koje koriste taj oblik agresivnog ponašanja često su mirna i samouvjereni i očekuju da će ishod njihova ponašanja biti pozitivan (Dodge, 1991; prema Essau i Conrad, 2004). Stoga su takva djeca uvjereni da se agresija isplati zbog prednosti koje donosi. Smatraju da jačaju vlastitu vrijednost tako da nadvladaju

drugu djecu, koja im se u pravilu pokoravaju prije nego što dolazi do ozbiljne povrede.

3.1.5. Relacijska agresivnost

Relacijska agresivnost je agresivno ponašanje koje šteti drugima zbog uništavanja veza, prijateljstava, pripadnosti skupini ili osjećaja prihvaćenosti ili se prijeti uništenjem veza (Crick, 1996; prema Essau i Conrad, 2004). Dijete agresor će prijetiti ili će se pobrinuti da njegova žrtva bude isključena iz društva prijatelja.

Relacijska agresivnost je češća kod djevojčica nego kod dječaka, kada između osme i četrnaeste godine mogu promijeniti oblik izražavanja agresije pa otvorenu agresivnost mijenjaju relacijskom. Takva agresivnost u djevojčica nanosi više štete jer je uz taj oblik agresivnog ponašanja teško održati bliska prijateljstva koja su djevojčicama vrlo značajna. Relacijski agresivne djevojčice manje su omiljene i usamljenije su od djevojčica koje ne pokazuju takvu agresivnost.

3.1.6. Instrumentalna i neprijateljska agresivnost

Instrumentalna agresivnost je oblik agresivnog ponašanja koji agresoru pruža nagrade ili prednosti povezane s neugodom žrtve (Freshbach, 1970; prema Essau i Conrad, 2004). Primarni cilj instrumentalnog agresivnog ponašanja nije nekoga povrijediti, već ostvarivanje nekog cilja, a agresija je samo instrument.

Glavni cilj neprijateljske agresije je nanijeti žrtvi bol ili štetu, učestalija je kod dječaka te je paralelno s dobi u porastu.

Stručnjaci napominju da je problem kod tih dviju agresija, što se one mogu preklapati, a mnoge agresivne epizode sadrže elemente objiju sastavnica.

3.1.7. Ostale podjele

Različiti autori navode više podjela i vrsta agresivnosti s obzirom na uzroke agresivnog ponašanja, načine njegova izražavanja, ciljeve i ishode itd. U literaturi se često nailazi na podjelu agresivnosti na: fizičku, verbalnu i socijalnu.

Fizička agresivnost uključuje fizički napad, npr. udaranje, guranje, čupanje, griženje, razbijanje i sl. Često vlada uvjerenje da je ona najčešći oblik agresivnosti, jer izaziva napetost, strah da sukob ne eskalira i proširi se također na promatrače.

Verbalna agresivnost je daleko učestalija od fizičke agresivnosti i po nekim istraživanjima na nju otpada više od polovine agresivnih ponašanja. Ona uključuje vikanje, tužakanje, psovanje, vrijeđanje, uvredljiva zapovijedanja, prijetnje, okrivljavanje, žalbe, zabrane, ucjene i sl.

Fizička i verbalna agresivnost izravni su oblici agresivnosti jer je riječ o ponašanjima kojima agresor ozljeđuje žrtvu ili joj nanosi štetu u izravnom kontaktu.

Socijalna ili neizravna agresivnost se rjeđe primjećuje ili se ne smatra agresivnošću, ali ona može biti jednako neugodna kao i prethodne dvije. U ovom slučaju šteta se žrtvi nanosi posredno, najčešće ugrožavanjem njezinih socijalnih odnosa, nastojanjem da se ti odnosi ugroze ili prijetnjom takvim ugrožavanjem. Zbog toga se takva agresivnost naziva i odnosnom agresijom, a obuhvaća ponašanja poput isključivanja iz skupine vršnjaka, prekidanja prijateljstva, narušavanja tuđeg ugleda ili širenja glasina. Dijete koje koristi takvu vrstu agresivnosti ne želi odgovarati, ne želi sudjelovati u razgovoru, igri, ignorira druge i slično, a to u drugom djetetu izaziva povredu, razočaranost ili neku drugu vrstu neugode.

Osim **heteroagresivnosti** koja je usmjerena prema drugima, razlikujemo i **autoagresivnost** koja je usmjerena prema sebi. Samopovrijeđivanje je do četvrte godine većinom bezazleno. Uključuje griženje, čupkanje, bockanje. Kod starije djece se pojavljuje rjeđe, ali postaje ozbiljnije.

3.2. Normalna i abnormalna agresivnost

Normalna agresivnost je suprotstavljanje koje nema neprijateljsko značenje te je donekle očekivana. Pojavljuje se tijekom dječjeg razvoja, ističući se u nekim životnim razdobljima, no ona vodi dijete ka samostalnosti i prodornosti u društvu. Osobito u dobi od 12 do 18 mjeseci života polovinu socijalnih interakcija možemo smatrati konfliktima.

Abnormalno agresivno ponašanje kvalitativno odstupa od "normalnih" oblika agresivnosti. Na primjer kod djece predškolske dobi fizički obračuni su relativno česti, ali podmetanje vatre ili mučenje životinja kvalitativno odstupaju od normalnih agresivnih postupaka. Također se razlikuje i kvantitativno i to u pogledu učestalosti, intenziteta ili duljine trajanja. Kod djece predškolske dobi "normalno" je pojavljivanje određenog broja ispada bijesa, što kod desetogodišnjaka već može biti "abnormalno". Takvo ponašanje uvelike ometa različite aspekte dječjeg razvoja, npr. školski uspjeh i međuljudske odnose.

4. ETIOLOGIJA AGRESIVNOSTI

Uzroci agresivnog ponašanja su vrlo složeni, a kao najčešći faktori su:

- genski faktori
- obiteljske prilike
- spolne razlike
- dob
- društvene okolnosti
- suvremeni stil života

Psihički poremećaj roditelja može predisponirati dijete na agresivno, impulzivno i antisocijalno ponašanje i to ne samo na osnovi socijalnih čimbenika ili iskustva, nego i na osnovi genetskih čimbenika (Essau i Conradt, 2004).

Stručnjaci kao najčešći uzrok agresivnosti kod djece navode loše odgojno postupanje njihovih roditelja. Istraživanja su pokazala da agresivni roditelji imaju u pravilu agresivno dijete.

Agresivnost se dijelom nasljeđuje, a dijelom uči. To je vrlo postojana i stabilna osobina koja se učvršćuje u predškolskoj dobi. Agresivnost se uglavnom prenosi preko dva temeljna oblika učenja. To je učenje potkrepljenjem i učenje po modelu.

Agresivno ponašanje često je motivirano ljutnjom, bijesom kojeg u predškolskoj dobi najčešće izazivaju frustracije u odnosima hranjenja, spavanja i primanja pažnje, prisila u procesima navikavanja, ometanje inicijative, potreba dijeljenja predmeta s drugom djecom i sl.

Djeca školske dobi posebno su osjetljiva na laganje, prijevare, zadirkivanje i zapovijedanje odraslih ili druge djece, na držanje prodika, nepravedno kažnjavanje, zanemarivanje, onemogućavanje želje za neovisnošću te ignoriranje koje čini odrasla osoba zbog vlastite nemoći da učinkovitim odgojnim metodama utječe na ponašanje djeteta.

5. IDENTIFIKACIJA AGRESIVNOG PONAŠANJA

Razvojno gledajući, agresivno i nasilno ponašanje može se identificirati već kod djece u vrtiću. Napadaji bijesa, napadaji agresije, impulzivna i neustrašiva ponašanja, odbijanje pravila i slušanje odraslih, nepovezanost s roditeljima te uživanje u gledanju nasilja na televiziji znakovi su mogućeg razvoja nasilničkog ponašanja kod djece vrtićke dobi (Buljan Flander i Karlović, 2004). Takvi oblici ponašanja postaju dugoročni obrasci te agresivno ponašanje u djetinjstvu može biti značajan prediktor agresivnog ponašanja u kasnijoj dobi.

U priručniku Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba "Nasilje među djecom" iz 2010. godine navode se znakovi prepoznavanja nasilnog ponašanja kod djece rane i predškolske dobi:

- napadaji bijesa koji traju dulje od 15 minuta i ne može ih nitko smiriti (roditelji, članovi obitelji...) pa im na kraju popuste

- ispadi agresije često bez razloga
- impulzivni su, neustrašivi i energični
- konstanto odbijaju pravila i poslušnost odraslima
- nisu vezani uz roditelje, na nepoznatom mjestu, ne traže roditelje i ne odlaze do njih
- često gledaju nasilje na televiziji, uživaju u nasilnim temama

Autorice Prekop i Schweizer (2008) ističu da se danas sve više agresivnosti identificira u dječjoj igri. Nekada su u dječjoj igri prevladavale borbe dobra protiv zla, no danas ju tu prisutna besmislena agresivnost, usmjerena protiv ljudi, životinja i predmeta.

6. AGRESIVNO PONAŠANJE U DJETETOVU RAZVOJU

Smatralo se dugo vremena da je doba ranog djetinjstva lišeno agresivnosti, ali dokazano je da se agresivnost kod djece uočava još u najmlađoj dobi.

Piaget (1952) promatrajući svoju djecu dolazi do zaključka da se agresivno ponašanje uočava već u dobi od 7 mjeseci.

U ranim međuljudskim konfliktima mala djeca razvijaju i uče učinkovite socijalne strategije pomoću kojih se mogu izboriti za svoja prava. Oni pritom uče važne lekcije koje im pomažu da se kasnije aktivno kreću u socijalnom okruženju. Određena količina agresivnosti olakšava razvoj tih vještina i potiče suparničko ponašanje tijekom igranja te dovodi do uspješnijeg svladavanja zahtjeva svakodnevice.

Za prepoznavanje poremećaja u ponašanju važno je poznavati normalan tijek razvoja djeteta kao i uvažavanje individualnih razlika u sazrijevanju svakog pojedinca.

Oblici i uzroci agresivnosti mijenjaju se tijekom razvoja djeteta. Prvi oblici agresivnog ponašanja pojavljuju se već prije navršene prve godine života. Budući da mala djeca nisu u stanju kognitivno nekome namjerno nanijeti štetu, teoretski oni još ne mogu očitovati agresivnost. Između drugog i sedmog mjeseca pojavljuju se

reakcije bijesa, koje najčešće izazivaju tjelesna neugoda, želja za pažnjom ili rutinske aktivnosti poput vršenja nužde, hranjenja ili odlaska na spavanje.

Za pojavu agresivnog ponašanja potreban je izvjestan minimum motorne, emocionalne i kognitivne zrelosti kojom dijete raspolaže već u prvoj godini života. Agresivno ponašanje počinje se pokazivati krajem prve godine života. Prve agresivnosti iskazuje u obliku psihomotornih rasterećenja sa heteroagresivnim obilježjima (lupanje nogama, udaranje osoba oko sebe, bacanje predmeta) i autoagresivnim obilježjima (čupanje, griženje, štipanje, lupanje glavom). Kod djece u prvoj godini života agresivno reagiranje najčešće je povezano s nezadovoljavanjem fizioloških potreba (potreba za jelom, pićem, snom, da bude čisto, da mu bude toplo itd.). Malo dijete, međutim, nema samo fiziološke potrebe, već ima i potrebu za privrženošću jednoj stalnoj osobi, te s njim izmjenjuje nježnosti. Kroz blizak odnos ta će osoba, a najčešće je to majka, moći prepoznati koja je aktualna djetetova potreba i kako je na pravi način zadovoljiti.

Agresivno ponašanje koje se pojavljuje tijekom druge godine života općenito je vezano uz igračke (Caplan i sur., 1991; prema Essau i Conradt, 2004). Pojavljuje se kao instrumentalna agresivnost čija je posljedica oduzimanje igračaka drugoj djeci.

Napadaji bijesa dosežu vrhunac u dobi od tri i pol godine, a od treće godine na dalje raste tendencija reagiranja na napad ili frustraciju uz napadaje bijesa i uzvraćanjem.

Neka djeca nastoje sve držati pod kontrolom i postaju ljuta kada se želi učiniti nešto bez njihova dopuštenja, a druga su opet impulzivna ili neorganizirana. Rastom njihovih sposobnosti raste i samouvjerenost, te se prepuštaju više organiziranom i asertivnom ponašanju, ali i promišljenoj agresivnosti. To se najbolje manifestira u igri.

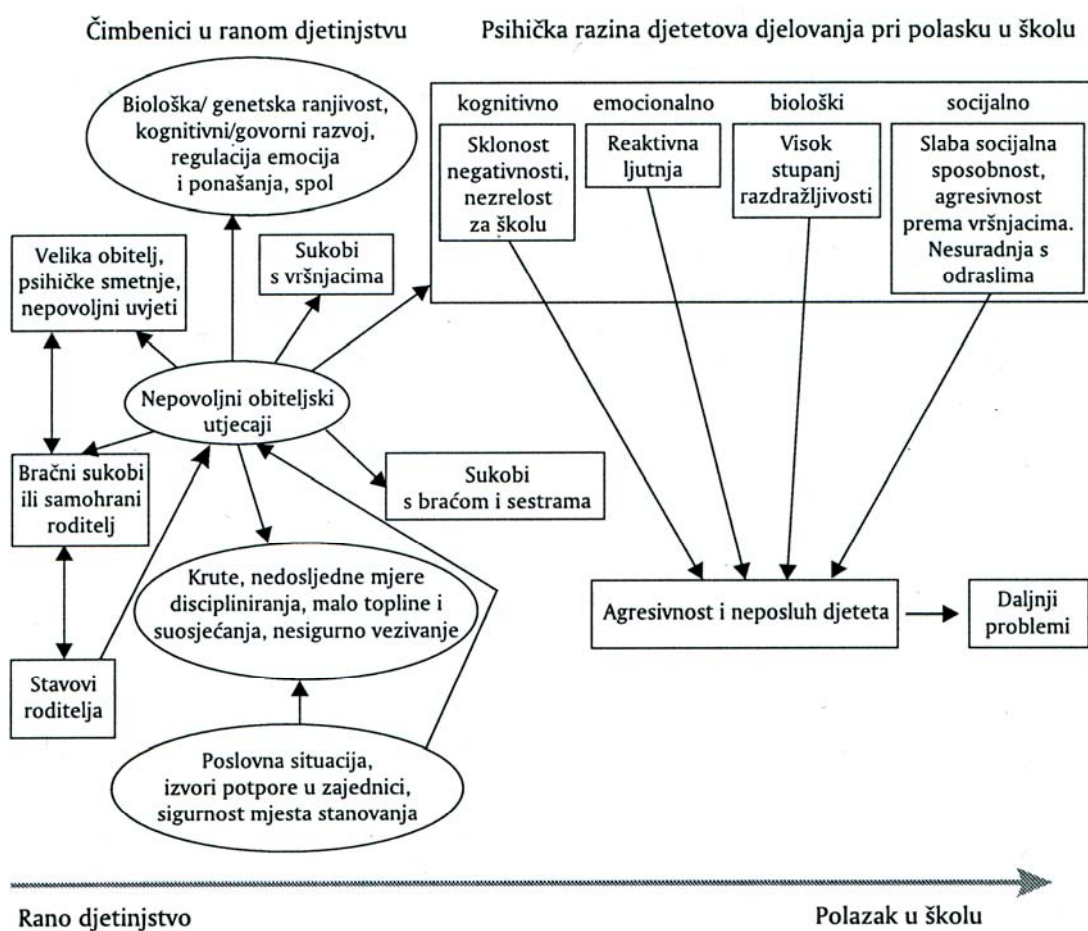
Greenspan i Wieder (2004) ističu da je agresivno ponašanje u organiziranom obliku prirodno, a njegovo pojavljivanje u simboličkoj igri znači da se ne pojavljuje u svakodnevnom ponašanju.

U ranijim fazama djeca često udaraju, guraju se ili tuku onda, kada su ljuta, preplašena ili se žele braniti. Služe se tijelom jer nisu u stanju drukčije izraziti svoje osjećaje. Kada vide reakciju drugih na takvo njihovo ponašanje, ponekad ustraju u njemu potaknuti svojim utjecajem koji su prouzročili, a ne zato da nekoga stvarno

ozlijede. Postupno usvajaju da su agresivne radnje neprihvatljive, uče obuzdavati svoje nakane, čekati, dijeliti te postaju empatični.

Između treće i pete godine smanjuje se fizička agresivnost, što je možda uzrokovano moralnim razvojem djeteta, djeca razvijaju veću sposobnost samoregulacije.

Govorni razvoj također omogućuje djetetu verbalno izražavanje agresivnosti i usvajanje socijalnih normi. Iako se i starija djeca svađaju oko predmeta, ipak sve veći broj agresivnih ispada poprima oblik neprijateljskog ponašanja, čiji je cilj nanošenje štete drugome. Porast neprijateljskog ponašanja zasniva se na činjenici da su starija djeca sposobnija razlikovati štetu koja je nanosena namjerno od one prouzročene slučajno. Tijekom odrastanja, agresivnost se sve više izražava verbalno, simbolički i relacijski (socijalno izoliranje, tračevi).

Slika 1. Model razvoja agresivnosti s gledišta razvojne psihopatologije

(Cummings i sur., 2000; prema Essau i Conradt, 2004:115)

7. OBITELJ I AGRESIVNO DIJETE

Lebedina Manzoni (2006) ističe kako je obitelj prva zajednica u kojoj dijete formira svoj identitet, određuje svoj odnos prema samom sebi i svijetu koji ga okružuje.

Kod djece s nasilnim ponašanjem trebamo upoznati njihove obitelji i sredinu iz koje dolaze kako bismo bolje razumjeli razloge njihova nasilnog ponašanja. Istraživanja pokazuju da su i obitelji takvog djeteta često problematične. Roditelji su često neprijateljski raspoloženi, odbacujući i indiferentni prema svojoj djeci. Otac je rijetko prisutan, majke su često izolirane i nerijetko imaju permisivne odgojne metode, a nadzor djetetova ponašanja je minimalan ili ga uopće nema (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012).

Kada su roditelji i svjesni djetetova agresivnog ponašanja, mnogi od njih se odnose prema tome kao prema prolaznoj fazi ili smatraju da se ponašaju "onako kako se dječaci i trebaju ponašati" (McNamara i McNamara, 1997; prema Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012).

Istraživanja pokazuju kako razina agresije kod djece raste ako roditelji toleriraju njihovo agresivno ponašanje prema vršnjacima, bližnjima, odgojiteljima itd. Disciplina je u takvim obiteljima uglavnom nekonzistentna, kazne su često fizičke ili ispunjene ljutnjom, emocionalnim ispadima, nakon kojih slijedi dugi period ignoriranja djeteta (Roberts, 2000; prema Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012).

Duke i sur. (2003) navode kako roditelji djece s nasilnim ponašanjem najčešće imaju autoritaran odgojni stil, često koriste kazne kao odgojne metode, manje su podržavajući te imaju općenito slabu komunikaciju s djecom. U takvim obiteljima nedostaje model nenasilnog ponašanja odraslih, a nerijetko su i djeca sama doživjela neku vrstu zlostavljanja u obitelji. Stoga takva djeca koriste agresivno ponašanje koje su usvojili kod kuće kako bi postigli svoje ciljeve.

U mnogim istraživanjima ponašanja roditelja i djece, uočeno je nekoliko obilježja prema kojima razlikujemo tzv. funkcionalne i nefunkcionalne obitelji. Nefunkcionalne obitelji (Bouillet, 2010) pokazuju manje sposobnosti u rješavanju problema, češće rabe obrambenu komunikaciju (uključujući prijeteća, kažnjavajuća, kontrolirajuća i dominirajuća ponašanja), a rjeđe podupiruću komunikaciju (zbog

pomanjkanja vještina i sposobnosti traženja i davanja informacija te empatičnog razumijevanja). Majke agresivne djece su, suprotno majkama socijalno kompetentne djece, manje pozitivne, više usmjerene na kritike, protivljenje i kontrolu (Bouillet, 2010).

8. AGRESIVNOST U SKLOPU TEORIJE PRIVRŽENOSTI

Teorija privrženosti nastaje kao rezultat znanstvenih istraživanja britanskog psihoanalitičara Johna Bowlbya. Bowlby je pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća iznio tezu da se dijete rađa s biološki programiranim sustavom ponašanja, koji mu omogućava stvaranje emocionalne veze sa značajnim drugima (Bowlby, 1969).

Kod djeteta se razvija određeni oblik privrženosti, ovisno o odgovorima odraslih na dječja privržena ponašanja. Dijete na taj način oblikuje stavove i predodžbe o sebi, drugima i prirodi koja ga okružuje. Tako rana iskustva s primarnim skrbnicima utječu na kasnije odnose s drugima.

Privržena ponašanja se očituju okretanjem prema skrbniku, smijanjem, plakanjem, privijanjem uz skrbnika, praćenjem skrbnika, posezanjem ručicama, približavanjem skrbniku. Svrha takvih ponašanja je uspostavljanje interakcije sa skrbnikom, jačanje emocionalne veze, što djeci osigurava zaštitu i brigu o njegovim potrebama. Budući da dijete nije sposobno brinuti se samo za sebe, takva ponašanja djetetu osiguravaju preživljavanje. Također prema evolucijskoj teoriji odrasli isto imaju komplementarna privržena ponašanja kojima odgovaraju na djetetova privržena ponašanja. To su na primjer smijanje, držanje, dodirivanje, ljuljanje i sl. Dijete rane dobi svoja ponašanja najčešće usmjerava prema jednoj osobi koja se brine o njemu, a ta se osoba naziva primarnom figurom privrženosti. Istovremeno je, međutim, moguće da dijete razvije privrženost i prema jednoj ili više sekundarnih figura privrženosti (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012; prema Carlson i Sroufe, 2012).

Hazan i Shaver (1987) stvorili su popularnu tipologiju unutarnjih radnih modela i stilova privrženosti koji iz njih proizlaze. Razlikuju sigurnu privrženost te dva tipa nesigurne privrženosti: anksioznu i izbjegavajuću privrženost. Main i Solomon

(1990) govore i o četvrtoj kategoriji koju nazivaju dezorganizirani-dezorijentirani tip privrženosti.

Dijete razvija sigurnu privrženost ukoliko figura privrženosti tijekom prvih godina života adekvatno odgovara na djetetove potrebe za blizinom, sigurnošću, emocionalnom prisnošću. Ono će razviti osjećaj predvidljivosti sigurnosti, dostupne zaštite, a u situacijama odvajanja od primarnog skrbnika snažno pokazuje privržena ponašanja. Plače, uznemireno je i traži skrbnika. Po povratku primarne figure privrženosti, a najčešće je to majka, dijete se smiruje i ponovno neometano nastavlja sa svojim aktivnostima. S vremenom se prema primarnoj figuri privrženosti odnosi kao prema sigurnoj bazi, za koju vjeruje da će odgovoriti na njegove potrebe kada to bude potrebno (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012). Dijete se slobodno posvećuje istraživanju okoline i neometano razvija, a kroz adekvatne odgovore skrbnika sebe će smatrati osobom vrijednom ljubavi i poštovanja, druge će vidjeti kao pouzdane i povjerljive, a svijet doživljavati kao sigurno mjesto.

Nesigurnu privrženost dijete razvija u slučaju kada primarna figura privrženosti tijekom najranije dobi života djeteta djelomično ili uopće ne reagira na njegove potrebe za emocionalnom toplinom, bliskošću i sigurnošću. Dijete će se osjećati nevoljeno, neprihvaćeno, bezvrijedno i nesigurno u odnosu na skrbnika.

Nesigurnu privrženost Ainsworth i suradnici (1978) dijele u dva podtipa: izbjegavajuću i anksioznu.

Izbjegavajuću privrženost razvijaju djeca čiji primarni skrbnici tijekom ranog djetinjstva kontinuirano ne odgovaraju na njihova privržena ponašanja. Dijete s izbjegavajućom nesigurnom privrženošću moguće je prepoznati već u ranoj dobi. Manifestira se tako da dijete pokazuje znakove emocionalne uznemirenosti tijekom odvajanja od primarne figure, no njenim povratkom dijete je ignorira i odnosi se prema njemu kao da za njega nema nikakvu važnost, usprkos doživljenoj stresnosti separaciji i stvarnoj potrebi za objektivnom privrženošću (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012). Dijete ne inicira nikakvu interakciju, ne odgovara na skrbnikove pokušaje interakcije, već vrlo često skrene pogled ili se okreće od skrbnika te se ponaša prema njemu kao prema strancu. Takva reakcija je obično još snažnija kod iduće separacije, te se može reći kako se povećava strah, a tako se povećava i izbjegavanje. Izbjegavajuće privržena djeca pokazuju vrlo malo ili nimalo opreznosti

pred strancem i uznemireni su samo kad ostanu sami. Ovaj tip privrženosti kod djece može se manifestirati i kao manjak suradnje i istraživačkog ponašanja te nedostatkom empatije i agresivnim ponašanjem. Ainsworth i suradnici (1978) takve reakcije smatraju obrambenima i samozaštićujućom adaptacijom na očekivanje majčina odbacivanja u stresnim situacijama.

Djeca s anksioznom privrženosti u situaciji separacije od skrbnika pokazuju anksioznost i ambivalentne osjećaje prema skrbniku. Nakon povratka skrbnika, anksiozno privrženo dijete će pokazivati ljutnju, plakati i htjeti da ga se podigne u krilo, no kada to skrbnik učini dijete će ga odgurnuti od sebe i pokazivati agresivnost. Prilikom ponovnog susreta teško se smiruju i mogu pokazivati mješavinu aktivnog traženja kontakta i protesta, ukočenosti, bacanja igračaka i stalnog plakanja ili samo plakati. Ne umiruje ih skrbnikova prisutnost ili utjeha, što je dijelom posljedica njihove anksioznosti i eksplicitne ljutnje na skrbnika i pokušajima da se smire pomoću blizine skrbnika. Takva djeca pokazuju manje istraživačkog ponašanja, oprezna su prema strancima i u novim situacijama, naglašeno se oslanjaju na skrbnika i općenito pokazuju nekompetentnost u rješavanju problema (Ainsworth i sur. 1978).

Dezorganizirani tip privrženosti razvija se kad dijete s jedne strane dobiva primjerene reakcije od roditelja, ali ima i iskustva neadekvatnih odgovora koji mogu uključivati i okrutno kažnjavanje i zlostavljanje. Dijete tako ne zna što može očekivati i kako se ponašati u odnosu na skrbnika, te je u svom ponašanju postalo dezorganizirano i dezorijentirano i nema jasnu strategiju kako se ponašati povratkom primarne figure skrbnika. Tako se dijete može potpuno "zalediti" ili pokazivati agresivno ponašanje. Takva djeca u isto vrijeme aktiviraju i snažan strah i sustav privrženog ponašanja, odnosno potreba za izbjegavanjem skrbnika i želja za bliskošću, budući da je skrbnik služio i kao izvor straha i kao očekivani izvor utjehe, što kod djeteta stvara snažan unutarnji konflikt.

Alexander (1992) navodi da se osobe s različitim stilovima privrženosti ne razlikuju samo prema emocionalnom iskustvu, već i po psihološkoj prilagodbi. Našao je povezanost između nesigurne privrženosti i usamljenosti, osjećaja srama, ljutnje, anksioznosti, depresije, niskog samopoštovanja, straha od procjenjivanja, patološkog narcizma, te brojnih somatskih problema. Također tvrdi da su nesigurno privržene osobe u stresnim situacijama sklone potiskivati negativne emocije, posebice ljutnju,

budući da je u ranom djetinjstvu emocionalna ekspresija povećavala vjerojatnost odbacivanja od strane skrbnika. Takva djeca i kasnije u osnovnoškolskoj dobi ostaju izolirana pokušavajući sama bez ičije pomoći rješavati probleme, što ponekad rezultira i agresivnim ponašanjem.

Djeca čije primarne odnose karakterizira odbačenost, nesigurnost, agresivnost i nasilje, nemaju sigurnu bazu emocionalne privrženosti unutar svoje obitelji, a potom ni unutar društva u cjelini. Ta su djeca, zbog nemogućnosti da uspostave bliske odnose s drugima, u riziku da pogrešno interpretiraju ponašanja drugih kao neprijateljska, što povećava vjerojatnost da će se i sami ponašati agresivno. Budući da se osjećaju izoliranima, neprihvaćenima i nezaštićenima, mogu smatrati da štite sami sebe agresivnim i nasilnim ponašanjem.

9. MEDIJI I NASILJE

Suvremeni mediji u živote današnje djece donose brojne prednosti među kojima treba istaknuti brzu dostupnost različitih informacija, edukativne igrice, olakšavanje usvajanja nastavnih sadržaja, činjenje učenja atraktivnijim i sl. Mediji su postali važni čimbenici socijalizacije koji dominiraju životima djece diljem svijeta te je stoga i pozornost javnosti i znanstvenika usmjeren na utjecaj televizije, filma, interneta, računalnih i video igara na neprihvatljive oblike ponašanja sve većeg broja djece.

U novije vrijeme se pažnja pridaje i utjecaju medija na agresivno i zlostavljajuće ponašanje kod djece. Postoje značajni dokazi kako nasilje u filmovima, televizijskom programu, glazbi i video igrama povećava rizik od agresivnog i nasilnog ponašanja kod djece, i to u neposrednom, ali i dugoročnom kontekstu (Anderson i sur., 2003, Johnson i sur., 2002).

Zabrinutost je potencirana izloženošću djece visokim razinama medijskog nasilja, koje se neprestano povećavaju, a osobito se strahuje od povećanja agresivnosti. Porast agresivnosti kod djece u stvarnom životu može se objasniti različitim čimbenicima i povezati s njihovom ličnosti, obiteljskim, društvenim i drugim

čimbenicima. Često se ipak dovodi u vezu s nasilnim medijskim sadržajima i vremenom izloženosti njihovu utjecaju.

9.1. Vremenska izloženost djeteta medijima

U nizu istraživanja potvrđena je činjenica da se količina vremena koju djeca provode pred televizijskim i računalnim ekranima ili u igranju igrica neprestano povećava. Prema istraživanju Ilišin i suradnika iz 2001. godine 63 posto djece u Hrvatskoj gledalo je prosječno 21 sat tjedno televiziju, a njih čak 33 posto i više od toga. U desetogodišnjem razdoblju utvrđen je porast gledanosti te tako u istraživanju Bilić 2010. godine utvrđuje da je prosječna gledanost televizijskog programa 28 sati tjedno. Kada se tome pridoda i igranje računalnih i video igrica, dolazimo do podatka da djeca radi zabave pred televizijskim i računalnim ekranima provode prosječno 42 sata tjedno.

Roditelji djece rane i predškolske dobi sve češće televiziju koriste kao "dadilju" da dijete bude mirno, da se ne uprlja i sl. dok oni obavljaju druge poslove i ne mogu biti posvećeni djeci.

9.2. Pasivna izloženost medijskom nasilju

Djeca su od najranije dobi izložena medijskom izmišljenom i nerealnom nasilju preko animiranih filmova, filmova različitih žanrova, televizijskih emisija, glazbenih spotova te prikazima nasilja koje se događa u stvarnosti (informativne emisije).

Djeca različite dobi različito gledaju i razumijevaju televizijske sadržaje, ovisno o dužini zadržavanja pažnje, načinu procesuiranja informacija i iskustvu. Oko druge godine djecu počinju privlačiti brzi pokreti i brza izmjena televizijskih scena, neočekivani zvukovi i šarenilo boja. Upravo animirani filmovi sadrže sve te elemente. Budući da djeca rane dobi nemaju razvijene mogućnosti selekcioniranja

sadržaja, rano počinju imitirati ono što privlači njihovu pozornost. Nažalost, nasilje je sastavni dio crtanih filmova pa stoga pitanje učinaka na agresivno ponašanje djece zaokuplja pozornost roditelja i znanstvenika.

Kirsh (2006) upozorava na kamufliranje nasilnih poruka crtanih filmova koje upravo zbog ambalaže lakše dopiru do djece i snažnije utječu na djecu.

Tako on ističe da :

- komični elementi nasilne, a ponekad i zastrašujuće događaje transformiraju u smiješne, tako da se i nasilje čini prihvatljivim i simpatičnim
- da bi prepoznala nasilje, djeca moraju osjetiti osobnu ugroženost, a kako je nasilje u crtanim filmovima daleko od njihova poznatog okruženja, osjećaj težine i ozbiljnosti značajno je umanjen
- kad se realno pokazuje bol i patnja žrtava i djeci je teško trivijalizirati takve sadržaje, no u crtanim filmovima žrtve gotovo nikada ne pate, naprotiv, kad ih pregazi automobil, stresu prašinu i veselo odskakuću - nema posljedica ni boli
- djela nasilja prolaze nekažnjeno ili su čak nagrađena, što djeca iščitavaju kao pozitivnu poruku, odnosno takvo ponašanje percipiraju kao prihvatljivo i normalno

Crtani filmovi obično prikazuju stvorenja koja ne postoje i aktivnosti koje su nerealne, no imaju snažno izraženu fantazijsku komponentu. Zbog nerazvijene sposobnosti razlikovanja realnog i fantazije, djeca rane dobi vjeruju da je ono što vide u filmovima stvarno i upravo je to faktor rizika za agresivno ponašanje. Rano usvojeni repertoar agresivnih akcija lako primjenjuju u interakcijama s vršnjacima (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012). U eksperimentalnim istraživanjima utvrđeno je da nakon gledanja nasilnih crtanih filmova djeca pokazuju više razine agresivnog, a niže razine prosocijalnog ponašanja (Silvern i Wiliamson, 1987; prema Kirsh, 2006).

U predškolskom i ranom školskom razdoblju utjecaj tih filmova se smanjuje jer se sadržaji više ne percipiraju kao stvarni.

9.3. Aktivna uključenost u nasilne sadržaje

U odnosu na televizijsko i filmsko nasilje u kojem su djeca u pasivnoj poziciji, sve češće se istražuje utjecaj interneta, video i računalnih igara zbog njihove interaktivne prirode. Naime, u njima djeca nisu samo pasivni promatrači, već najčešće aktivno sudjeluju i sukreiraju nasilje. Djeca donose odluke koje utječu na ponašanje lika, odnosno lik je u potpunosti ovisan o akcijama igrača. Igrači imaju istu vizualnu perspektivu kao oni koji nanose štetu drugima, odnosno dolazi do personalizacije u virtualnom okruženju. Uz stalnu povratnu informaciju o napredovanju, nasilno ponašanje se nagrađuje bodovima ili verbalnim pohvalama ("Dobar pogodak!") nakon što ubiju neprijatelja, a što je uvjet za nastavak igranja (Goldstein, 2001).

Poznato je da će djeca više imitirati ona ponašanja za koja slijede nagrade. Ponavljanje istih agresivnih djela povećava vjerojatnost njihova usvajanja. Vjeruje se da ponavljanje nasilja u svijetu mašte mijenja kognitivne, afektivne i bihevioralne procese (Funk i sur., 2004).

9.4. Ublažavanje nepoželjnih medijskih utjecaja

Roditelji i odgojitelji mogu ublažiti nepoželjne medijske utjecaje kod djece rane i predškolske dobi, ali treba imati na umu kako s odrastanjem djeteta slabi utjecaj roditelja, a raste utjecaj vršnjaka.

Zgrabljčić Rotar (2005) objašnjava kako na djecu ne utječe samo ono što se prima putem medija, nego im direktno šteti i pasivnost okoline u kojoj djeca odrastaju prema sadržajima u medijima, kao i neodlučnost odraslih da primjereno reagiraju na neprimjerene sadržaje kojima se djeca svakodnevno izlažu.

Potrebno je raditi na jačanju kvalitete obiteljskog života, te jačati druge primarne odgojne čimbenike, vrtiće i škole, da bi se učinkovito smanjio nepovoljni utjecaj medija. Isto tako, nasilje u medijima neće biti uzrok svim agresivnim ponašanjima sve djece, niti će sva djeca izložena nasilnim sadržajima postati agresivna. Neki

autori smatraju kako će djeca koja već pokazuju agresivno ponašanje tražiti više nasilnih sadržaja.

10. PREVENCIJA I SMANJIVANJE AGRESIJE KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Prevenција označava pokušaj sprečavanja problema, prije nego što nastaju. Prevenција se unaprijed bavi nečime, što uopće još ne postoji.

Kada je moguće djetetu rane dobi objasniti da postoje bolji načini od udaranja, tada će i promijeniti svoje konfliktno ponašanje. Potrebno je poznavati i upotrebljavati primjerene mjere za sprečavanje agresivnih ispada. Vrlo je važan način rješavanja konflikata. Rješavamo li ih dogovorno ili pobjeđuje jači?

Kod ophođenja s agresivnošću jedna je stvar jasna. Ako bi prevenција trebala štitići od agresivnih ispada tada se s njome mora početi od najranije dobi. Važno je čim ranije preventivno djelovati. Prevenција je posebice važna jer su se agresivnosti koje su se jednom javile pokazale relativno stabilnim.

Rane agresivne tendencije kod djece rane dobi također utječu na kasnije ponašanje u dječjem vrtiću i osnovnoj školi. Opsežna istraživanja potvrđuju da je moguće u razdoblju od 20 godina predvidjeti agresivnost kod odraslih.

Ukoliko dijete više uči brinuti o drugima, pomagati im, tješiti ih, utoliko će biti manje agresivno i neuvlađavno. Svako dijete može naučiti izražavati svoju agresivnost na prihvatljiv način, da se brine o sebi i drugima, da razgovara i dogovara se, te da rješava sukobe na nenasilan način. Organizacija svakodnevnog života kao stabilnog i predvidivog, postavljanje granica i pravila prihvatljivog ponašanja daju djetetu osjećaj sigurnosti. Treba mu primjer i poduka za prosocijalno ponašanje da dobrovoljno pomaže i dijeli s drugima, da bude velikodušno, da prepoznaje osjećaje drugih ljudi i djece i uživljava se u njih. Izazivanje empatije proširuje sposobnost djece da se užive u položaj druge osobe. Iako ciljevi predškolskog odgoja koji se provode u predškolskim institucijama obuhvaćaju i usmjereni su na razvoj svih razvojnih područja, dosadašnje spoznaje upućuju na

donekle slabiju zastupljenost upravo socio-emocionalnog područja (Bašić i sur., 1998).

Ponekad dijete neće u potpunosti shvatiti da je agresija nepoželjna. Potrebno mu je objasniti da se druga djeca neće s njime igrati, ako se bude tako ponašalo, a ako je potrebno i primjereno ga kazniti. Primjerena posljedica je ona pri kojoj dijete razumije da je kažnjeno zbog svog postupka, a ne zbog onoga što samo jest. Ako dijete prijekor i kazne shvati kao rezultat činjenice da je ono loša osoba i da ga se ne voli, kazna nije primjerena.

Tjelesno kažnjavanje nikako nije opravdan i efikasan način smanjenja agresivnosti kod djeteta. Budući da stroga kazna sama po sebi obično ima oblik agresivnog postupka, osobe koje kažnjavaju zapravo modeliraju agresivno ponašanje. Iako na prvi pogled djeluje kao učinkovit način za postizanje cilja, agresija pokazuje upravo nemoć. Stručnjaci upozoravaju da vrijeđanje i ponižavanje nose jednake, ako ne i gore posljedice od tjelesnog kažnjavanja.

Prijetnja strogom kaznom za počinjeni prijestup nema utjecaja na smanjenje privlačnosti prijestupa. Što je stroža prijetnja roditelja, veća je vjerojatnost da će dijete prestati izvoditi tu aktivnost dok ga se gleda. Međutim, vrlo brzo može ponovno započeti negativno ponašanje čim više ne bude u dometu pogleda roditelja.

Prijetnja blagom kaznom, ali dovoljno jakom da navede dijete da privremeno prestane sa neželjenom aktivnošću, potiče dijete da pokuša opravdati takvo ograničenje te kao rezultat može smanjiti privlačnost postupka. Pod prijetnjom stroge kazne i blage kazne dijete doživljava nesklad: svjesno je da se, na primjer, ne tuče s drugom djecom, ali i da bi se voljelo tući. Kod stroge kazne ima uvjerljiv odgovor u obliku vanjskog opravdanja da se ne tuče jer će ga roditelji kazniti. To služi smanjenju nesklada. Kod blage kazne dijete nema dovoljno jako opravdanje zašto se ne tuče. Suzdržava se od činjenja nečega što bi željelo učiniti, ali nema potpuno opravdanje da to ne čini. Stoga dijete mora pronaći drugi način opravdanja činjenice da ne pokazuje agresiju prema drugoj djeci. Što je manje stroga kazna, manje je vanjskog opravdanja i veća je potreba za unutarnjim opravdanjem. Dijete može umanjiti svoj nesklad uvjeravajući se da se zapravo ne želi tući. Dopuštanje djeci da slobodno stvaraju vlastita unutarnja opravdanja omogućuje im razvijanje trajnog sustava vrijednosti.

Najefikasniji način izražavanja ljutnje je razgovor. On naučiti dijete da jasno izrazi svoje stavove, zauzme se za sebe i istovremeno sasluša stavove drugih. No ne može se svaka frustracija, nepravda ili uskraćenost riješiti razgovorom. Potrebno je poticati dijete da frustracije koje ne zna riješiti izrazi na posredne načine, neka ih ne drži u sebi, nego izbací npr. trčanjem po dvorištu ili udaranjem po vreći.

Kako bi se smanjili agresivni konflikti potrebno je postaviti nekoliko centralnih pitanja:

- Je li adekvatan način skrbi?
- Je li dostatna veličina prostora?
- Postoji li dovoljno prostora za slobodne aktivnosti?
- Provodi li se dovoljan broj aktivnosti za sve uzraste?
- Mogu li se provoditi igre uloga?
- Je li primjerena veličina skupine?

Najvažnije je prilagoditi se potrebama djece. Prevencija je ukazati djeci na to da ih se razumije. Ukoliko odrasli ne interveniraju, tada je pasivnost dodatna potvrda za agresora. Potrebno je pristupiti djeci i na taj način postaviti temelj za empatiju. Empatija nije prirodna i potrebno ju je naučiti, najbolje kroz dobre primjere.

10.1. Aktivnosti u odgojnoj skupini

Vrlo je važno da odgojitelj koji u skupini ima agresivno dijete osmisli adekvatne aktivnosti kojima potiče socio-emocionalni razvoj, razvoj ličnosti i spoznajni razvoj te individualnim pristupom djeluje na dotično dijete. Za smanjivanje i prevenciju agresivnosti u skupini potrebno je poticati pozitivna emocionalna stanja. To su aktivnosti kojima potičemo kod djeteta osjećaj pripadanja odgojnoj skupini, osjećaj sigurnosti, privrženosti, osjećaj povjerenja, ljubavi. Svojim pristupom, toplinom, kreativnošću odgojitelj stvara i potiče ugodno i opušteno ozračje.

Poticanje sposobnosti prepoznavanja i izražavanja, emocija ima važnu ulogu u razvoju djeteta. Dijete kroz igru i aktivnosti upoznaje različita emocionalna stanja: radost, veselje, smijeh, tugu, ljutnju, strah, ljubav itd. Jedna od takvih aktivnosti je "Kocka emocija". Napravi se velika kocka od kartona, tekstila ili sličnog materijala, te se na nju umjesto točkica koje označuju broj, nacrtaju lica koje pokazuju različite emocije. Dijete bacanjem kocke dobiva sliku određenog lica, te govori što ga veseli, rastužuje ili u kojim situacijama je bio ljut, bojao se i sl. Dijete također uči da se emocije pokazuju gestama, govorom, grimasama, a ne agresijom. S agresivnim djetetom potrebno je izvoditi aktivnosti i igre vezane uz kontrolu i regulaciju emocija te uspostavljanje emocionalne stabilnosti. To mogu biti društvene igre s pravilima koje iziskuju usmjeravanje pažnje i ponašanja, odlaganje zadovoljavanja želja, poštivanje pravila igre, prihvaćanje neuspjeha. Kod djeteta je potrebno razvijati suradništvo u skupnom radu i igri te empatiju: prepoznavanje i poštovanje osjećaja drugoga, suosjećanje, briga za druge, mlađe, nemoćne, bolesne, za prirodu i životinje (Juričić i sur.,2007).

Važan je pojam o sebi: ime, spol, lik, obitelj, stanovanje, perceptivno, emocionalno i misaono spoznavanje okoline i osvještavanje govorom, npr. *Što znam?, Što mislim?, Zašto o nečemu tako razmišljam?, Kako se osjećam?* Za prevenciju agresivnosti potrebno je kod djeteta razvijati njegovu kompetenciju i stvaranje bolje slike o sebi. Dijete će brže stvoriti bolju sliku o sebi ukoliko odgojitelj potiče djetetovu uspješnost, sposobnosti i vještine. Važno je dijete osvijestiti u čemu je dobro, a tome se potrebno koristiti i pohvalama kao poticajem za razvoj samopouzdanja.

Odgojitelj treba osmisliti aktivnosti u kojima dijete djeluje i poželjno se ponaša u odnosu prema sebi i drugima te kreirati poticajno okruženje za igru, radnje i aktivnosti. Djetetu je važno nesmetano kretanje prostorom u svrhu izvršavanja zaduženja i nužno je pridržavanje dogovora.

Potrebno je djetetu omogućiti donošenje samostalnih odluka, npr. samoposluživanje, samoinicijativa, samoprocjena, samostalni izbor igre, aktivnosti, suigrača, igračaka, prostora, vremena, materijala, sudjelovanje ili nesudjelovanje, poželjno ili nepoželjno djelovanje itd.

Agresivno dijete najčešće ima narušen odnos s vršnjacima u skupini, stoga mu je potrebna pomoć odgojitelja koji će biti moderator u odnosima s ostalom djecom te

poticati toleranciju u skupini. Tolerancija se temelji na uočavanju i poštovanju različitosti drugih, poštovanju tuđih prava, želja i potreba, kompromisu, dogovoru i rješavanju sukoba mirnim putem.

11. AGRESIVNOST U JASLICAMA

Odgojitelji se u jaslucama vrlo često susreću s fizičkim konfliktima (guranje, griženje, boksanje itd.). Pojedina djeca mogu svojim nekontroliranim ponašanjem onemogućiti svaki pedagoški rad, budući da niti potpuni angažman ne može suzbiti isto. Iako se to događa u kratkim fazama, svejedno svi zbog toga trpe. Odgojitelji si često postavljaju pitanja: Kako trebam reagirati na agresivno ponašanje djece u jaslucama? Kako uspješno riješiti konkretan slučaj konflikta? Jesu li kazne smislene? Treba li se "počinitelj" ispričati? Kako bi se pobliže objasnilo ophođenje s agresijama u djece rane dobi, potrebno je opisati motive konflikata djece rane dobi, budući da se oni značajno razlikuju od motiva starije djece i pretpostavljaju rješavanje na odgovarajući način uz razumijevanje dječjeg gledišta. U nastavku slijedi pravilna intervencija kod agresivnog ponašanja djece jasličke dobi.

11.1. Zbog čega kod djece rane dobi dolazi do konflikata?

Studija švicarskih znanstvenika koji istražuju razvoj djeteta (Simoni i suradnici, 2008; prema Haug-Schnabel, 2009) bavila se konfliktnim ponašanjem kod djece od 8 do 22 mjeseca starosti. U istraživanjima se jasno došlo do zaključka, da konflikti proizlaze iz sasvim drugih motiva nego što je to slučaj kod starije djece.

Gabriele Haug-Schnabel u svojoj knjizi "Aggression bei Kindern" iz 2009. godine sažela je najvažnije rezultate švicarske studije.

- Kod djece u dobi od 8 mjeseci utvrđena su dva glavna motiva. Prvi motiv je prekinuta aktivnost. Djeca žele vratiti objekt s kojim su se igrala kako bi nastavila s aktivnošću kojom su se bavila. U nastavku

je dijete igračku samo koristilo. Čim bi dijete izgubilo interes za objekt, time je došlo do prekida konflikta. Svijest o posjedovanju u toj dobi još ne igra nikakvu ulogu, budući da je pretpostavka za tako nešto svjesno razlikovanje između sebe i drugih (samoreprezentacija), koje se razvija tek nakon 18. mjeseca starosti. Objekt predstavlja središnji interes. Dijete je naučilo vidjeti određene stvari i ciljano posezati za njima. U toj dobi se koordinira vizualni svijet s taktilnim svijetom.

- Drugi motivi su znatiželja i eksploracijsko ponašanje. Djeca otkrivaju stvari kod drugih koje bude njihov interes. Pokušavaju tu stvar uzeti drugima. To ukazuje na bazičnu motivaciju koja postoji od rođenja. Objekt kojega drugo dijete drži u ruci je osobito atraktivno ukoliko je u pokretu, te ga oba djeteta žele istražiti.

- Nakon 14 mjeseca starosti pridodaju se daljnji motivi konflikta, prije svega pobuđene potrebe. Želi se čim prije zadovoljiti potreba, npr. dijete vidi prijatelja da pije iz boce te želi i ono odmah piti iz te boce. Čim je potreba zadovoljena, objekt postaje nezanimljiv.

- Javlja se i želja za djelovanjem. Prepoznaju se i prvi znakovi samoreprezentacije. Djeca vide sami sebe kao uzročnika. Dijete počinje razumjeti tko je ono zapravo i tko stoji nasuprot njemu, te koje se interakcije sada mogu dešavati. Dijete se polako počinje zanimati za partnera u konfliktu. Prati se i istražuje reakcija drugoga te istražuje mogućnost utjecaja.

- U dobi od 22 mjeseca starosti pridružuju se daljnje konfliktne teme. U toj dobi djeca započinju tražiti i braniti svoj "posjed". Mnoga djeca često upotrebljavaju zamjenicu "moje". Prisvajaju objekte ili skupljaju igračke iako se s njima ne žele igrati. Sada je djeci važno posjedovati određene stvari.

- Otprilike u istome trenutku švicarski su znanstvenici utvrdili temu "hijerarhije" kod djece. Djeca se djelomično ogorčeno bore za stvari. Žele samostalno odlučivati o svojim igračkama. Ovdje započinje agresivna socijalna eksploracija, jer je pravi socijalni cilj takvih

konflikata osigurati bolju poziciju među vršnjacima, odnosno bolje mjesto u vršnjačkoj hijerarhiji.

- Daljnji motivi konflikta su traženje kontakata i uzbuđenja. Agresivno ponašanje ima za cilj privući pažnju na sebe i na taj način doći u kontakt s drugom djecom i odgojiteljima. Jednostavni razlozi za to mogu biti usamljenost ili dosada. Na taj način djeca dobe barem nekakvu vrstu pažnje koja im se u nekim slučajevima čini bolja nego nikakva reakcija.

Odgojitelj koji radi s djecom u jaslicama mora biti svjestan motiva agresivnog ponašanja i ne smije primjenjivati nikakve kazne zbog dječje znatiželje.

11.2. Intervencija u slučaju konflikta

Razdoblje puzanja obilježeno je povećanjem opsega kretanja. Dijete sada može samo istraživati svoju okolinu. To dovodi do toga da zbog povećane mobilnosti i jačeg ispoljavanja snage kod djece pri kraju prve godine života sve češće dolazi do agresija i nepoštivanja granica.

Djeca očekuju da je odrasla osoba jača i da vlada situacijom. Kod nesigurnosti djeca koriste emocionalni signal odgojitelja u svrhu orijentacije za vlastito ponašanje i kao model vlastitog ponašanja. To znači da odrasla osoba mora brzo i jasno reagirati. Mora prekinuti konflikt na način da stane između dvoje djece, jasno i određeno, ali i tiho s njima razgovarati u razini njihovih očiju. Najbolje je pri tome ih držati ili barem doticati i oslovljavati ih imenom. To signalizira da mislimo na točno to dijete.

Važno je djeci pokazati da kao odrasla osoba imamo pregled nad situacijom i da znamo rješenje problema.

U konfliktnim situacijama ne smijemo zaboraviti individualne potrebe pojedinog djeteta. Neće sva djeca podnijeti dodir te bi to moglo kod njih izazvati daljnju agresiju, ako bismo ih pokušali zadržati. Kod drugih je u takvoj situaciji potrebna blizina odrasle osobe, žele da ih odrasla osoba primi u naručje ili barem drži za ruku.

Djeci je potrebno jasno postaviti granice - vlastite i one prema njihovim vršnjacima i partnerima za interakciju. Potrebno je djeci dati prostor za istraživanje, te ne koristiti zabrane. Djeca su tada poslušnija. Razlog za to je davanje potrebnog prostora za samostalno istraživanje. To je najbolji način da se ciljano promijeni djetetovo ponašanje. Poticajno okruženje prilagođeno djetetu omogućava ispunjenje potreba male djece, bez da se svugdje postavljaju granice. Na taj način i djeca u dobi od 10 mjeseci mogu reagirati na dopuštenja i zabrane.

Djeca su različita. Razlika u godinama djece u jaslicama najviše iznosi 2 godine, svejedno razlike jedva da mogu biti veće. Velika je razlika između jednogodišnjaka i trogodišnjaka. Dojenče jedva da se samostalno može pomaknuti i treba nekoga tko će ga hraniti, čuvati i uspavljivati. Dijete koje kreće u dječji vrtić već priča cijele priče, samostalno obavlja nuždu i igra prve društvene igre. Čim je dijete mlađe, tim kratkoročnije kalkulira i ne razmišlja o negativnim posljedicama (Schmidt-Lack, 2000). Neovisno o starosti, djeca se jako razlikuju jedna od drugih.

Individualna posebnost koju je već relativno rano moguće promatrati i ostaje relativno stabilna jest temperament. Različiti temperamenti se na različiti način ophode s konfliktima i drukčije se prevladavaju.

- Povučena, sramežljiva djeca pokušavaju, kada god to mogu, izbjegavati konflikte. Rijetko kada postaju agresivna i rjeđe se brane. Ovoj djeci potrebne su odrasle osobe koje će ih ohrabrivati.
- Djeca s negativnom emocionalnošću češće naginju konfliktima. Djeca ponekad pretjerano reagiraju u beznačajnim situacijama. Ova djeca trebaju roditelja ili odgojitelja uz sebe koji će u slučaju potrebe moći brzo intervenirati.
- Djeca s pozitivnom emocionalnošću su druželjubiva. Često su spremna na kompromise i razumna. Vrlo rijetko nastaju konflikti i djeca rano koriste verbalne strategije rješavanja sukoba. Odrasla osoba ne treba odmah i uvijek intervenirati.
- Djeca s niskom sposobnošću prilagodbe lako se razdraže i brzo se rasplaču. Ovdje je često teško riješiti konflikt. Potrebno im je puno potpore.

- Daljnja značajka temperamenta je visoka motorička aktivnost. Ovdje češće dolazi do konflikata, upravo zbog brzih i nenamjernih postupaka. Zadaća odgojitelja je nježno zaustaviti nemirnu impulzivnu djecu.

Važno je prepoznati individualnost djece u jaslicama, za što je potrebno intenzivno praćenje u svrhu rješavanja dječjih konflikata.

11.3. Prepoznavanje emocionalnog stanja djeteta

Kvalitetan odnos između djeteta i odgojitelja pridonosi rješavanju konflikata. Djeca koriste informacije koje im se prenose, kako bi razumjela događanja koja su za njih višeznačna ili koja prelaze njihove vlastite sposobnosti procjene. Kako bi ovaj socijalni odnos funkcionirao, potrebna je dobra i sigurna povezanost s odraslom osobom. Pretpostavka za to je senzibilna reakcija na dječje potrebe. Potrebno je prepoznavati signale djeteta, točno ih interpretirati te brzo i primjereno na njih reagirati.

Djeci je potrebna svjesnost kompetentne odrasle osobe koja ih u slučaju konflikta neće ostaviti same. Za zdrav razvoj su upravo u ranome djetinjstvu potrebni blizina, redovitost, stabilnost, kontinuiranost i uzajamnost u međuljudskim odnosima.

11.4. Posljedica bez kažnjavanja

Negativne sankcije u ranoj dobi imaju smisao jedino ako se želi ostatak skupine zaštititi od jednog djeteta, ukoliko to nije drukčije moguće. Trebalo bi izbjegavati suptilne mjere poput uskraćivanja pažnje, ljubavi ali i kritike. U praksi su se te intervencije pokazale kontraproduktivnima. Potrebno je istaknuti da kažnjavanje agresivnog djeteta može dovesti do ojačavanja negativnog ponašanja. Ovo neće dovesti do dječjeg razumijevanja potreba drugih u skupini, nego će kod

djeteta izazvati negativne reakcije poput osjećaja krivnje, prkosa, straha i nesigurnosti. Na taj način može iznova nastati agresivno ponašanje.

Djeci rane starosne dobi u takvim je situacijama potrebna podrška odrasle osobe.

Stavljanje djeteta u izolaciju nakon agresivnog ispada budi u djetetu osjećaj napuštenosti. To, međutim, ne znači da loše ponašanje ne bi smjelo imati posljedice.

Isključivo postavljanje jasnih granica omogućava rješavanje problema u kojima dijete postaje sposobno donositi odluke.

12. SURADNJA ODGOJITELJA I RODITELJA

Termin "suradnja s roditeljima" podrazumijeva komunikaciju između roditelja i odgojitelja, odnosno roditeljskog doma i ustanove.

U suvremenoj odgojno-obrazovnoj praksi govori se o partnerstvu obitelji i odgojno-obrazovne ustanove.

Pod partnerstvom podrazumijevamo planirane situacije kada se roditelj aktivno uključuje u rad ustanove i odgojno-obrazovni proces.

Rad s roditeljima uključuje sve oblike kontakta - od neformalnih do zajednički planiranih aktivnosti roditelja i odgojitelja (Ljubetić, 2011). To je proces međusobnog informiranja, učenja, dogovaranja i druženja radi dijeljenja odgovornosti za dječji razvoj. Dobrom suradnjom želi se ostvariti kontinuitet u odgoju i obrazovanju te svakom djetetu omogućiti razvoj u sredini koja će djelovati poticajno na razvoj svih njegovih potencijala, u kojoj će se skrbiti o njegovim specifičnostima, gdje će se dijete osjećati sigurno, voljeno, prihvaćeno, zadovoljno i sretno.

Za razvijanje i unapređivanje suradnje i boljih odnosa odgojitelja i roditelja potrebno je i mijenjati neke **navike u komunikaciji** koje mogu ugroziti međuljudske odnose.

To su: okrivljavanje, žaljenje, prigovaranje, prijetnje, potkupljivanje, kritiziranje, kažnjavanje.

Dobre navike u komunikaciji koje unaprjeđuju međuljudske odnose su: ohrabrivanje, vjerovanje, podržavanje, poštovanje, prihvaćanje, pregovaranje, slušanje.

Kod djece koja pokazuju agresivno ponašanje, suradnja odgojitelja i njihovih roditelja najčešće će sadržavati i elemente savjetovanja. U tom procesu će odgojitelj pokušati pomoći roditelju da bolje razumije djetetov razvoj, njegove reakcije i ponašanje te da zajednički djeluju na djetetove ali i roditeljske reakcije, razmišljanja i osjećaje.

Savjetovanje u kontekstu odgoja i obrazovanja djece s teškoćama socijalne integracije ima funkciju stvaranja i/ili modificiranja preduvjeta koji pridonose uspješnom odgoju djeteta. Preduvjeti su (Brajša, Brajša-Žganec i Slunjski, 1999; prema Bouillet, 2010):

- stvaranje objektivnog uvida u vlastito ponašanje prema djetetu (prepoznavanje, otkrivanje, osvješćivanje ponašanja)
- dekonicioniranje ljubavi prema djetetu (kondicioniranje te ljubavi onemogućuje kvalitetan odgojni utjecaj na dijete)
- prevrjednovanje (reevaluacija) uspješnosti u odgoju (radi oslobađanja pretjerane i često neopravdane frustriranosti zbog odgojnog neuspjeha)
- prilagodba odgojnog postupka odgojitelju i djetetu (individualizacija odgoja)
- mudro postupanje odgojitelja s djetetom (zajedničko funkcioniranje racionalne i emocionalne inteligencije)
- kvalitetna komunikacija odgojitelja s djetetom (ja-poruke, aktivno slušanje itd.)
- doziranje frustracija i gratifikacija (dozirano izlaganje djeteta ugodi i neugodi)
- obnavljanje energetskeg potencijala odgojitelja (radi izbjegavanja iscrpljenosti i nezadovoljstva)
- održavanje kvalitetnog zajedništva (cilj odgoja je osamostaljivanje i odvajanje djeteta, a ne njegovo vezivanje uz odrasle osobe i ovisnost o njima)

Odgojitelji u suradnji sa stručnim timom (psiholozima, socijalnim pedagogima, socijalnim radnicima, pedagogima, rehabilitatorima itd.) sudjeluju u procesima savjetovanja koji se provode s ciljem postizanja sljedećih promjena u ponašanju roditelja (Bouillet , 2010):

- razumijevanje vlastite odgovornosti u nastajanju problema
- poboljšanje razumijevanja problema (i u skladu s time bolje upravljati svojim reakcijama)
- učenje novih postupaka, odnosno načina djelovanja (zamjena ranijih postupaka učinkovitijima)
- stvaranje i održavanje otvorenih i iskrenih odnosa s drugim ljudima

Svaki pokušaj savjetovanja treba biti unaprijed isplaniran. I roditelj i savjetnik moraju odvojiti dovoljno vremena za razgovor te oboje trebaju upotrebljavati jezik prihvaćanja i razumjeti unutarnju motiviranost ponašanja.

Važno je da se roditelj ne osjeća kao da mu odgojitelj nameće svoje stavove i mišljenja, jer će tada stvoriti otpor i neće biti nikakvog efekta ni napretka. Roditelj mora steći povjerenje u odgojitelja i obrnuto te jednako tako mogu zajednički raditi za dobrobit djeteta, što je i krajnji cilj suradnje.

Kvaliteti suradnje će dodatno doprinijeti cjelokupna kultura ustanove, profesionalne kompetencije odgojitelja i njegov odnos s djecom i uspješnost u obavljanju primarnog odgojno-obrazovnog posla. Na tom se putu nužnima čine cjeloživotno obrazovanje te suradnja sa stručnim suradnicima i službama, čije je sudjelovanje u radu s roditeljima djece s teškoćama socijalne integracije neizbježno (Bouillet, 2010).

13. ZAKLJUČAK

Do danas nema opće prihvaćene teorije koja objašnjava agresivnost u ranom i predškolskom razdoblju djetetova života, iako se veliki broj istraživača slaže s time da čovjek ima urođeni potencijal za agresivnost kao i da se najveći dio agresivnog ponašanja stječe učenjem. U današnje vrijeme agresija raste (Gruden i Gruden, 2006).

U predškolskom razdoblju najčešće kod djece susrećemo instrumentalnu agresiju kada djeca žele neki predmet, privilegiju ili prostor te se guraju, viču i napadaju. Rjeđa je neprijateljska agresija s namjerom povređivanja druge osobe i otvorena agresija - fizička, koja je češća kod dječaka, te relacijska ili odnosna agresija koja obuhvaća socijalno izoliranje i tračeve, što je češće kod djevojčica.

Dijete treba naučiti da na društveno prihvatljiv način dođe do željenog cilja, da kontrolira svoje emocije u situacijama koje u njemu izazivaju agresivno ponašanje, da uvažava tuđe potrebe i mišljenja. Samokontrola djeci daje informaciju i o osobnoj snazi, što vodi samopoštovanju i razumijevanju veze između osjećaja i ponašanja. Kad shvate da je i na osjećaje i na ponašanje moguće utjecati, lakše će se nositi i s frustracijama.

Odgojitelji koji svakodnevno provode sate u neposrednom radu s djecom i dječji vrtići kao prve odgojno obrazovne institucije u djetetovom životu, imaju veliku i vrlo odgovornu ulogu u prevenciji nasilja među djecom. Važno je da djeca imaju povjerenje u odrasle oko sebe te da mogu podijeliti s njima svoja iskustva i strahove, kako kod kuće tako i u vrtiću.

Svjedoci smo i ubrzanog razvoja masovnih medija. Oni danas formiraju mišljenja ljudi u društvu i zapravo su veoma važni. U vremenu u kojem živimo mediji imaju pozitivnu i negativnu stranu.

Djeca se danas počinju koristiti medijima sve ranije. Najviše se proučava i raspravlja o utjecaju medijskog nasilja. Neki znanstvenici smatraju da danas nema količinski više nasilja u medijima, ali se društveni odnos prema nasilju promijenio.

Medijski je odgoj zahtjevan proces koji traži kompetentnost i ustrajnost od najranije dobi djeteta. Potrebno je obrazovati djecu za korištenje medijima i tu roditelji imaju najveću odgovornost, ali je i dio odgovornosti svakako na odgojiteljima i učiteljima.

Trebali bi zajedno s djecom pratiti njima omiljene sadržaje, te pričati o razmišljanjima i emocijama koje ti sadržaji potiču. Za takav pristup medijskim sadržajima preduvjet je osmišljeno i selektivno korištenje medija, od čega bi trebali imati korist i djeca i roditelji. Podjela zajedničkog medijskog iskustva mogla bi ujedno povećati svakodnevnu komunikaciju djece i roditelja, otvarajući dodatni prostor za bolje međusobno poznavanje i razumijevanje. Na taj bi se način smanjili dječja agresivnost i drugi poremećaji u ponašanju, koji su proizašli iz negativnih modela koje primaju putem medija.

Upravo mala djeca često su ljutita i srdita i dolaze međusobno u konflikt. Tome se također nadovezuju i razvojne krize. Cilj nije onemogućiti sve konflikte i agresije. Konflikti su nešto svakidašnje i normalno. Sposobnost nošenja s konfliktima nauči se samo pomoću prevladanih konflikata. To, međutim, ne znači da agresije smiju prevladati tijekom svakodnevice. Ovdje je potrebno pronaći pravu mjeru kroz ukazivanje na bolja rješenja te se istih potrebno držati, i potrebno ih je nagraditi. Brza i primjerena intervencija je najbolja prevencija agresivnosti. Kažnjavanje mi se ne čini primjerenom mjerom za djecu predškolskog uzrasta.

Međutim, tijekom svog radnog iskustva doživjela sam da agresivna djeca mogu narušiti dinamiku odgojne skupine. Oni šire nelagodu među drugom djecom i onemogućavaju opuštenu međusobnu interakciju. To se često prenosi i među roditelje. Stoga su neophodne adekvatne mjere, kako se toj djeci ne bi davalo previše prostora. Ovdje, naravno, nije naglasak na kažnjavanje te djece nego na zaštitu drugih.

Kada se u odgojnoj skupini nađu djeca sklona agresivnom ponašanju, važno je jasno pokazati da agresivno ponašanje nije dopušteno i da se ne tolerira, te dogovoriti jasna pravila ponašanja i dosljedno inzistirati na njihovu poštovanju. Inzistiranje na poštivanju pravila uključuje isticanje situacija u kojima dijete poštuje pravila ali i odgovarajuću reakciju na njihovo kršenje. Takva reakcija podrazumijeva postupak koji će omogućiti popravljavanje počinjene štete i kod djeteta potaknuti osjećaj samopoštovanja. U takvim slučajevima treba s djetetom dogovoriti što će učiniti umjesto agresivnog ponašanja. Dejana Bouillet u svojoj knjizi "Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja" ističe da inzistiranje na poštivanju pravila ponašanja mora biti lišeno kažnjavanja, vrijeđanja, zanemarivanja i nedosljednosti u odgoju.

U današnjem suvremenom svijetu, dijete je od najranije dobi u doticaju sa institucijama: na svijet dolazi u rodilištu, ubrzo kreće u jaslice, nakon toga slijedi dječji vrtić, zatim osnovno školsko i srednje školsko razdoblje. Zbog toga je izuzetno važna edukacija svih stručnjaka koji prate djecu na tom putu. Jedna afrička poslovice kaže da je potrebno cijelo selo da se odgoji dijete.

Odgojitelji bi u praksi trebali biti dio stručnog tima u praćenju dječjeg napretka. U takvom timu bi osim defektologa, pedagoga, psihologa i ostalih srodnih stručnjaka, bili i drugi članovi zajednice u svrhu podrške djetetovom razvoju.

14. LITERATURA

1. Bašić, J., Žižak, A., Koller-Trbović, N. (1998). *Integralna metoda u primjeni*. Zagreb: Alinea.
2. Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Bouillet, D. (2010). *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Bouillet, D., Uzelac, S. (2007). *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Brajša, P. (1996). *Umijeće razgovora*. Pula: C.A.S.H..
6. Čuturić, N. (1995). *Zabrinjava me moje dijete*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Tankersley, D. i sur. (2012). *Teorija u praksi-priručnik za profesionalni razvoj odgajatelja*. Zagreb: Pučko otvoreno učilište Korak po korak.
8. Essau, C. A., Conradt, J. (2004). *Aggression bei Kindern und Jugendlichen*. München: Ernst Reinhardt Verlag.
9. Field, E. M. (2004). *Živjeti bez nasilja*. Zagreb: Naklada Kosinj.
10. Gruden, Z. (1996). *Dječja psihoterapija*. Zagreb: Medicinska naklada.
11. Gruden, Z., Gruden, V. (2006). *Dijete, škola, roditelj*. Zagreb: Medicinska naklada.
12. Greenspan, S. I., Wieder, S. (2004). *Dijete s posebnim potrebama: poticanje intelektualnog i emocionalnog razvoja*. Lekenik: Ostvarenje.
13. Hewstone, M., Stroebe, W. (2003). *Uvod u socijalnu psihologiju*. Zagreb: Naklada Slap.
14. Haug-Schnabel, G. (2009). *Aggression bei Kindern*. Freiburg: Ferlag Herder.
15. Juričić, D. i sur., (2007). *Velika enciklopedija malih aktivnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

16. Katz, L. G., McClellan, E. (1999). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.
17. Klaić, B. (1983). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Matica hrvatska.
18. Lebedina Manzonei, M. (2007). *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
19. Ljubetić, M. (2011). *Partnerstvo obitelji, vrtića i škole*. Zagreb: Školska knjiga.
20. MacKonochie, A. (2006). *Dječji ispadi bijesa i ružno ponašanje*. Zagreb: Mozaik knjiga.
21. Miljković, D., Rijavec, M. (2002). *Komuniciranje u organizaciji*. Zagreb: IEP.
22. Pećnik, N., Starc, B. (2010). *Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta i podrška roditeljima najmlađe djece*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
23. Prekop, J., Schweizer, C. (2008). *Pokažimo djeci pravi put*. Split: Harfa.
24. Petz, B. (2003). *Uvod u psihologiju: psihologija za nepsihologe*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
25. Rijavec, M., Miljković, D. (2002). *Kako rješavati konflikte?* Zagreb: IEP.
26. Slunjski, E. (2013). *Kako djetetu pomoći da upozna svoje emocije (i nauči njima upravljati)*. Zagreb: Element.
27. Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
28. Schmidt-Lack, C., (2000). *Aggressives und gewaltbereites Verhalten kleiner Kinder*. Gießen: Köhler.
29. Schulz von Thun., F. (2001). *Kako međusobno razgovaramo I: smetnje i razjašnjenja: opća psihologija komunikacije*. Zagreb: Erudita.

30. www.kinergartenpaedagogik.de/2192.html: *Umgang mit aggressiven Konflikten bei Kindern von null bis drei Jahren in der Krippe*. Katrin Correll (22. 10. 2015.)

KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA

Ime mi je Suzana Matejaš, rođena sam 26. lipnja 1981. godine u Zagrebu. Osnovnu školu završila sam u Zlataru, a srednju u Medicinskom učilištu Bedekovčina, za zvanje medicinska sestra. Nakon deset godina radnog staža u tom zanimanju, 2009. upisujem Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek u Čakovcu. Diplomirala sam 2012. godine te 2013. godine upisujem Diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U međuvremenu sam položila stručni ispit za odgojiteljicu predškolske djece.

Radim kao voditeljica programa predškole i igraonice u OŠ Franje Horvata Kiša u Loboru i PŠ Petrova Gora. Dopredsjednica sam Kulturno-umjetničkog društva Lobor i tajnica Udruge za kulturno stvaralaštvo "Zagaj". Udana sam i majka troje djece.

Naziv visokog učilišta

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

IZJAVA

kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i javno objavi moj rad

naslov

AGRESIVNOST KOD DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

vrsta rada

diplomski rad

u javno dostupnom institucijskom repozitoriju

UČITELJSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s
odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03,
105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).

U Zagrebu, 1. prosinca 2015.

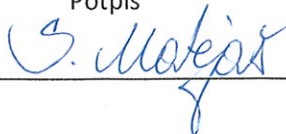
Ime Prezime

Suzana Matejaš

OIB

70880077691

Potpis

Izjava o samostalnoj izradi rada

Ovime izjavljujem da sam ja, Suzana Matejaš, studentica 2. godine Diplomskog sveučilišnog studija Rani i predškolski odgoj i obrazovanje Učiteljskog fakulteta u Zagrebu (matični broj 35-2013-28) samostalno izradila diplomski rad na temu „Agresivnost kod djece predškolske dobi“.

U Zagrebu, 1. prosinca 2015.

Suzana Matejaš-

